

พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
DEVELOPMENT OF TIPITAKA PRESERVATION IN RATANAKOSINDRA
PERIOD

สมศักดิ์ จันทน์น้อย
Somsak Channoi
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: Somsakchannoi@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 2) เพื่อศึกษาพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผลการศึกษาพบว่า พระไตรปิฎกเป็นตำราหรือคัมภีร์ที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง คำสอนหมวดใหญ่ ๓ หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก การรวบรวมและจัดหมวดหมู่หมวดหมู่พุทธพจน์ โดยการสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานสามเดือน คำสอนดังที่สืบทอดกันมาด้วยปากเปล่าหรือมุขปาฐะ และได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรในคราวสังคายนาครั้งที่สี่ ส่วนในด้านพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือครั้งแรก ในรัชกาลที่ห้า เพื่อฉลองงานรัชดาภิเษก พระไตรปิฎกมีจำนวนรวม ๓๙ เล่ม ส่วนพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ คือ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีจำนวน 45 0 เล่ม ทำในสมัยรัชกาลที่เจ็ด และในสมัยรัชกาลที่เก้า ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ และคณะสงฆ์ไทยยังได้ทำการตรวจชำระและสังคายนาไว้เป็นหมวดหมู่ โดยจารึกลงบนแผ่นหินอ่อน เพื่อเป็นถาวรวัตถุอันเป็นนิมิตหมายแห่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก, การสืบทอดคัมภีร์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study the history of the Tripitaka of Theravada Buddhism and 2) to study the development of the Tripitaka inheritance in the Rattanakosin period. The results of the study found that the Tripitaka is a textbook or scripture that is the teachings of the Lord Buddha, meaning the teachings in three major categories: Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka and Abhidhamma Pitaka. The collection and classification of the Buddha's words by the first council three months after the Buddha's passing. The teachings were passed down orally or orally and recorded in writing during the Fourth Council. In terms of the development of the Tripitaka inheritance in the Rattanakosin period, the Tripitaka was first printed in book form in the reign of King Rama V to celebrate his coronation.

The Tripitaka has a total of 39 volumes. The complete version of the Tripitaka, the Siam Rath Tripitaka, has 450 volumes, produced in the reign of King Rama VII and King Rama IX. The Tripitaka has been compiled and stored in a computer system. The Tripitaka has been used online. The Thai Sangha has also revised and organized the recitation into categories, inscribed on marble slabs, to serve as permanent objects that signify the stability of Buddhism up until the present.

Keywords: Tripitaka, Scripture inheritance, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม (Non-theism) ซึ่งปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าในการสร้างโลก ผู้ดลบันดาลความเป็นไปต่างๆ แต่อาจยอมรับว่ามีเทวดาต่างๆ และศาสนาพุทธเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าทุกคนสามารถพัฒนาตนเองที่ทำให้ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรของตน โดยอาศัยหลักเหตุผล คือเหตุปัจจัยต่างๆ เมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามกำลังของเหตุปัจจัย การเริ่มในการนับถือศาสนาของมนุษย์ มีหลากหลายสาเหตุและมีวิวัฒนาการ โดยอาจแบ่งเป็นยุคสมัยแห่งความเชื่อที่เกิดขึ้นมีลักษณะที่มีปรากฏแตกต่างกันไป (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 33)

เมื่อเอ่ยถึงคัมภีร์พระไตรปิฎก ชาวพุทธทั่วไปย่อมทราบดีว่าหมายถึง คัมภีร์ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ถือว่าเป็นวรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา นับเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งสำหรับการอ้างอิงในการเทศนา ปาฐกถาหรือบรรยายธรรม และเป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ที่จริงแหล่งข้อมูลทางพระพุทธศาสนา มีหลายประเภท จึงมีการจัดลำดับชั้นวรรณกรรมภาษาบาลี ซึ่งตามมติของนักปราชญ์ไทยได้จัดแบ่งไว้ ๕ ระดับ คือ

๑. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง เรียกว่า “บาลี”
๒. คำอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นสอง เรียกว่า “อรรถกถา”
๓. คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้นสาม เรียกว่า “ฎีกา”
๔. คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้นสี่ เรียกว่า “อนุฎีกา”
๕. หลักฐานชั้นห้า เรียกว่า “สัททวิเสส” ซึ่งว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับต่างๆ และอธิบายศัพท์ทั่วไป (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2528 : 49)

หากไม่นับพระไตรปิฎก หรือ “บาลี” ซึ่งเป็นหลักฐานชั้นหนึ่งแล้ว คัมภีร์อันดับสองที่รู้จักกันคือทั่วไปในนามอรรถกถา นับว่าน่าสนใจอยู่ไม่น้อย เพราะเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระพุทธรพจน์ หรือบาลีให้เข้าใจ หมายความว่า ตอนใดที่เป็นพุทธรพจน์ซึ่งตรัสไว้ย่อๆ ก็จะมีคำอธิบายขยายความพุทธรพจน์นั้น เพื่อให้มีเนื้อหาสมบูรณ์และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ข้อความที่อธิบายขยายความพุทธรพจน์นี้แหละท่านเรียกว่า “อรรถกถา” อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา เรียกว่า “พระอรรถกถาจารย์”

ศาสนาทุกศาสนา ย่อมมีคัมภีร์หรือตำราทางศาสนาเป็นหลักในการสั่งสอน แม้เดิมจะมีได้ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ตัวหนังสือ ก็ได้มีการเขียน การจารึกคำสอนในศาสนา

นั้นไว้ เมื่อโลกเจริญขึ้นถึงกับมีการพิมพ์หนังสือเป็นเล่มๆ ได้ คัมภีร์ศาสนาเหล่านั้นก็มีผู้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นโดยลำดับ

พระไตรปิฎกหรือเรียกในภาษาบาลีว่า ตปิฎกหรือเตปิฎกนั้น เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับไตรเวทเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ไบเบิลของศาสนาคริสต์ อัล กุรอานของศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยสรุปศัพท์ คำว่าพระไตรปิฎก แปลว่า ๓ เมื่อแยกเป็นคำๆ ว่า พระ+ไตร+ปิฎก คำว่าพระเป็นคำแสดงความเคารพหรือยกย่อง คำว่า ไตร แปลว่า ๓ คำว่า ปิฎก แปลได้ ๒ อย่าง คือ แปลว่าคัมภีร์หรือตำราอย่างหนึ่ง แปลว่ากระจัดหรือตะกร้าอย่างหนึ่ง ที่แปลว่ากระจัดหรือตะกร้าหมายความว่า เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้เกิดกระจาย คล้ายกระจัดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะใส่ของ ฉะนั้น (สุชีพ ปัญญาอนุภาพ, 2530 : 1) การกล่าวถึงความ เป็นมาของแหล่งพระไตรปิฎก จำเป็นต้องกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ยังมีได้จดจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งหลักฐานเรื่องการท่องจำ และข้อความที่กระจัดกระจายยังมีได้จัดเป็นหมวดหมู่จนถึงมีการสังคายนา คือจัดระเบียบหมวดหมู่ การจารึกเป็นตัวหนังสือและการพิมพ์เป็นเล่ม ในเบื้องต้นเห็นควรกล่าวถึงพระสาวก ๔ รูป ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎก คือ พระอานนท์ ในฐานะที่ทรงจำพระพุทธรวจนะไว้ได้มาก พระอุบาลี ผู้เชี่ยวชาญทางวินัย ในฐานะที่ทรงจำวินัยปิฎก พระโสภณกุกกัณณะ ผู้เคยท่องจำบางส่วนแห่งพระสุตตันตปิฎก และกล่าวข้อความนั้นปากเปล่าในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ได้รับสรรเสริญว่าจำได้ดีมาก ทั้งสำเนียงที่กล่าวที่กล่าวข้อความ

พระไตรปิฎกหรือปิฎก ๓ นี้ เป็นคัมภีร์ที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีเนื้อหามากมาย ดังที่ท่านระบุไว้ว่ามี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉบับพิมพ์อักษรไทยจัดแยกเป็น ๔๕ เล่ม นับรวมได้ถึง ๒๒,๓๗๙ หน้า หรือเป็นตัวอักษรประมาณ ๒๔,๓๐๐,๐๐๐ ตัว แต่ละปิฎกมีการจัดแบ่งหมวดหมู่บทตอน ซอยออกไปมากมายซับซ้อน ดังปรากฏในแผนภูมิแสดงโครงสร้างพระไตรปิฎก

ในประเทศไทย พระไตรปิฎกได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๑ การตีพิมพ์เสร็จเรียบร้อยและมีการฉลองใน พ.ศ.๒๔๓๖ พร้อมกับงานรัชดาภิเษก พระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ครั้งนั้นจัดเป็นจบละ ๓๙ เล่ม ต่อมา พ.ศ.๒๔๖๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ใหม่เป็นพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่รัชกาลที่ ๖ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีจำนวนจบละ ๔๕ เล่ม ซึ่งได้ถือเป็นหลักในการจัดแบ่งเล่มพระไตรปิฎกในประเทศไทยสืบมาจนปัจจุบัน

ดังนั้น พระไตรปิฎกมีพัฒนาการมาโดยลำดับ ในแง่ประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าพระไตรปิฎกมีความสำคัญมากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งได้ถูกจัดไว้ให้เป็นหมวดหมู่ ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า และนำมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยเชื่อมโยงให้เห็นพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่ามีความเป็นมาอย่างไร รวมไปถึงการสังเคราะห์ การสรุปเนื้อหาสาระ จุดเด่น ลักษณะพิเศษของพระไตรปิฎกว่ามีลำดับขั้นตอนการจัดทำคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่จะนำไปศึกษา เล่าเรียน ค้นคว้าในฐานะของการปฏิบัติตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของปัญหา และประเด็นที่ต้องการทราบจากแหล่งข้อมูลดังนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิม พระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้องานวิจัยนี้ คือ วิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารต่างๆ

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร วารสาร หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ นั้นมาวิเคราะห์ประเด็นที่จะทำการศึกษาให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3. สรุป การสรุปเป็นผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนา (Description) และนำเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก คือ ตำราหรือคัมภีร์อันประเสริฐ ๓ เล่ม คำว่า พระ แปลว่า ประเสริฐ เป็นคำเรียกสิ่งที่มีค่า ไตร แปลว่า สาม และ ปิฎก หมายถึง คัมภีร์ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 66 : 257) เป็นคำกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่าตะกร้าบรรจุพระธรรม ๓ ใบ ประกอบไปด้วยวินัยปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระวินัย สุตตันตปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระสูตร อภิธรรมปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระอภิธรรม พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา เป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด พระไตรปิฎกมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระชนม์อยู่และมีการพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน การสังคายนา คือ การสวดพร้อมกัน หมายถึง การรวบรวมพระธรรมวินัยแล้วนำมาสวดพร้อมกันของพระสงฆ์หรือผู้ทำสังคายนา เป็นการยืนยันว่าที่จดจำกันมานั้นเป็นพระพุทธพจน์ที่ถูกต้อง มีใครจำผิดพลาด บางทีเรียกว่า สังคีติ ปัจจุบันหมายถึงการร้อยกรองของพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่การทำสังคายนานี้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาทรงวางหลักการไว้ก่อน มีพระสูตรอย่างน้อย ๔ สูตร ปรารภเหตุการณ์เกี่ยวกับการสังคายนาในพระพุทธศาสนา คือ ปาสิกสูตร สามคามสูตร สังคีติสูตร และมหาปริณีพพานสูตร

การสังคายนาในประเทศไทยยึดคัมภีร์วรรณคดีบาลีคือสังคีตวงศ์เป็นหลักในการนับครั้งการสังคายนา จึงนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๑-๓ ในประเทศอินเดีย และการสังคายนาครั้งที่ ๔-๗ ในประเทศศรีลังกา (กรมศิลปากร, 2540 : 248) และนับการสังคายนาในประเทศไทย ๒ ครั้ง เป็นครั้งที่ ๘-๙ คือ การสังคายนาครั้งที่ ๘ มีมูลเหตุมาจากการวิวาทของพระสงฆ์นิกายลังกาวงศ์เดิมของล้านนาและนิกายลังกาวงศ์ใหม่ที่บวชแปลงมาจากประเทศศรีลังกา และอธิกรณ์ที่วิวาทกันนั้นว่าด้วยเรื่องการละเมิดสิกขาบทเป็นสำคัญ หลังจากที่พระเจ้าปรักกมพาทูในลังกาทรงทำการสังคายนาแล้ว ต่อมาทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในที่ต่างๆ จนถึงประเทศพม่าและไทยตามลำดับ พระสงฆ์พม่านิยมไปบวชแปลงที่ลังกาจำนวนมาก ที่มีชื่อเสียงมากคือพระฉัปปะ แม้พระมหาเถรสังฆราชที่พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ.๑๘๒๒-๑๘๔๑) ทรงอาราธนามาจากนครศรีธรรมราชมาเผยแผ่ที่สุโขทัยก็มาจากลังกาวงศ์เดียวกันนี้เอง ส่วนท่านที่มีชื่อเสียงและเกี่ยวโยงมาถึงการสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทยคือพระมหาสวามีอุทุมพร (ราว พ.ศ.๑๙๐๐) ท่านรูปนี้ได้ไปบวชแปลงมาจากลังกา แล้วกลับมาตั้งสำนักอยู่ที่เมืองเกาะตะมะหรือเมืองพัน ศิษย์คนสำคัญ คือ พระมหาสุมนเถร ชาวสุโขทัยที่ได้ไปศึกษาที่เมืองเกาะตะมะกับท่าน ภายหลังพระมหาสุมนเถรได้ไปพำนักอยู่ที่นครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. ๑๙๐๐ พระยาลีไท พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์ท่านกลับไปเผยแผ่ นิกายลังกาวงศ์ที่สุโขทัยและเนื่องจากท่านศึกษามาจากเมืองเกาะตะมะจึงถือเป็นนิกายรามัญวงศ์ด้วย ครั้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ พระเจ้ากือนาจึงได้อาราธนาพระสุมนเถรพร้อมกับพระอโนมทัสสีไปที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน แล้วอาราธนาไปที่เชียงใหม่ ให้พำนักอยู่ที่ป่าไม้เคยอมทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมือง ๕๐๐ วา ให้ชื่อว่า วัดบุพพารามหรือวัดสวนดอก ท่านได้เผยแผ่ นิกายลังกาวงศ์หรือรามัญวงศ์จนรุ่งเรืองในเชียงใหม่

การสังคายนาครั้งที่ ๘ สมัยล้านนา พระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ได้อาราธนาพระธรรมทินเถระเป็นประธาน และพระสงฆ์อีกหลายร้อยรูป ให้ชำระอักษรพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลานเป็นภาษาบาลีอักษรล้านนาไทย การสังคายนาครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๘ นับต่อจากลังกา และถือว่าเป็นครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย ทำที่วัดโพธาราม เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.๒๐๒๐ ทำอยู่ ๑ ปีจึงสำเร็จ วัตถุประสงค์ของการทำสังคายนาก็เพื่อกำจัดปัญหาข้อขัดแย้งกันระหว่างสงฆ์ ๒ นิกาย คือ ลังกาเก่ากับลังกาใหม่ แล้วทรงทำการฉลองสมโภชสร้างหอมนต์เฑียรในวัดโพธาราม เพื่อการประดิษฐานพระไตรปิฎก เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา ผลของการสังคายนาครั้งนี้ ทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนาเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองขึ้น อีกทั้งเป็นที่เลื่องลือไปยังประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย เมื่อศาสนาเข้มแข็งบ้านเมืองก็เป็นปึกแผ่น เป็นที่ยำเกรงของอาณาจักรใกล้เคียง เช่น สุโขทัยและอยุธยา เป็นต้น

การสังคายนาครั้งที่ ๒ ในประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รายละเอียดปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และคำประกาศเทวดาครั้งสังคายนา ปีวอกสัมฤทธิ์ศก พ.ศ.๒๓๓๑ รัชกาลที่ ๑ สุขีพิ ปุณฺณานุภาพ ได้สรุปใจความไว้ ดังนี้ “ในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสละพระราชทรัพย์จ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานและชำระ และแปลฉบับอักษรลาว อักษรรามัญ เป็นอักษรขอม สร้างใส่ตู้ไว้ในหอมนต์เฑียรธรรมและสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ไว้ทุกพระอารามหลวง มีผู้กราบทูลว่า ฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่มีอยู่ ผิดเพี้ยนวิปลาสเป็นอันมาก ผู้ที่รู้

พระไตรปิฎกก็น้อยท่าน ควรจะได้หาทางชำระให้ถูกต้องจึงทรงอาราธนาพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญ ๑๐๐ รูป มาฉันทน์ ตรัสถามว่า พระไตรปิฎกผิดพลาดมากน้อยเพียงไร สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระราชาคณะถวายพระพรให้ทรงทราบว่ามีผิดพลาดมาก” แล้วเล่าประวัติ การสังคายนาพระไตรปิฎก ๘ ครั้งที่ล่วงมาแล้ว เมื่อทรงทราบดังนี้ จึงอาราธนาให้พระสงฆ์ดำเนินการ สังคายนาชำระพระไตรปิฎก ซึ่งได้เลือกสงฆ์ ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิตอุบาสก ๓๒ คน (กรมการศาสนา, 2530 : 11) (แต่ตามประกาศเทวดาว่า พระสงฆ์ ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิตอุบาสก ๓๐ คน) กระทำ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ (คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน) แบ่งงานออกเป็น ๔ กอง สมเด็จพระสังฆราชเป็นแม่กองชำระสุดต้นตปิฎก พระวินัยรัตเป็นแม่กองชำระวินัยปิฎก พระพิมลธรรมเป็นแม่ กองชำระอภิธรรมปิฎก พระพุทธาจารย์เป็นแม่กองชำระสัททวิเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระอนุชาเสด็จไป ณ พระอารามทุกวันๆ ละ ๒ ครั้ง เวลาเช้าทรงประเคนสาร์บอาหาร เวลาเย็น ทรงถวายน้ำอัฐบาน (น้ำผลไม้คั้น) และเทียนทุกวันเป็นอย่างนี้สิ้นเวลา ๕ เดือนจึงเสร็จ แล้วได้จ้าง ช่างจารจารึกลงในใบลานให้ปิดทองลงทับทั้งใบปกหน้าหลังและกรอบทั้งสี่ เรียกว่า ฉบบทองห่อด้วย หมึกและฉลากทอเป็นอักษรบอกชื่อคัมภีร์ทุกคัมภีร์

2. พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้นแม้จะมีจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ มากยิ่งกว่าคำสอนของพระศาสดาและศาสนาใดๆ ในโลกแต่เป็นเพียงคำสอนที่พระองค์ทรงนำมา ตรัสสอนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หลักฐานเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าได้มีการเรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นหมวดหมู่บ้างแล้วในกลุ่มพวกสาวก แล้วท่องจำกันไว้ด้วยระบบที่เรียกว่า มุขปาฐะ เป็นการ ท่องจำปากเปล่าระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำให้ ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นผลให้พระสาวกได้จัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยดังปรากฏใน สังคีตสูตร ถือเป็นแม่บทของการสังคายนา หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน เหล่าพระสาวกซึ่งมีพระมหากัสสปเถระ เป็นประธานได้ทำปฐมสังคายนาและให้ท่องจำด้วยวิธีที่ เรียกว่า “มุขปาฐะ” โดยแบ่งหน้าที่ในการจดจำ พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงเหตุที่ทำให้พระสังฆธรรมดำรง อยู่ได้ไม่นาน ๔ ประการ คือ (๑) เล่าเรียนสูตรที่นำสืบทอดกันมาผิดและถ่ายทอดต่อไปอย่างผิดๆ (๒) เป็นคนว่ายาก ไม่อดทน ไม่รับคำพรั่าสอนโดยเคารพ (๓) เรียนธรรมเรียนวินัยและมาติกาแล้วไม่ ถ่ายทอดต่อกันไป และ (๔) ผู้เป็นเถระมักมากย่อหย่อน ไม่บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงสุด (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 21 ข้อ 160 : 167) ดังนั้น แม้การท่องจำแบบมุขปาฐะจะเป็นวิธีที่ ท่านใช้ในการสังคายนาที่อินเดียถึง ๓ ครั้ง แต่ภายหลังผู้ที่สามารถท่องจำพระไตรปิฎกได้ทั้งหมดก็มี จำนวนน้อยลงจนนำไปสู่การจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, 2541 : 235)

การจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานจนครบบริบูรณ์ทั้ง ๓ ปิฎก มีขึ้นครั้งแรกในครั้งแรกใน คราวสังคายนาครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๔๕๐ ตรงกับรัชสมัยแห่งพระเจ้าวิภูคามณีอภัย ประเทศศรีลังกา พระองค์ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลว่าต่อไปในอนาคตกฤตบุตรจักมีความจำน้อยไม่สามารถจำพระไตรปิฎก ได้ทั้งหมด เกรงว่าการท่องจำ(มุขปาฐะ) จะวิปริตผิดพลาด เพื่อไม่ให้พระไตรปิฎกสูญสิ้นไป จึงมี รับสั่งให้ภิกษุผู้สามารถท่องจำบาฬีพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรธกถาช่วยกันจารึกพระไตรปิฎกลงใน ใบลาน นับแต่นั้นมา พระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรธกถาจึงได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็น

ครั้งแรกในโลก การบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น อรรถกถาอังคุตตรนิกาย กล่าวว่า เพราะเกิดภัยสงครามขึ้นบ่อยครั้ง ในสงครามแต่ละครั้ง ได้มีการเบียดเบียนพระสงฆ์ ทำให้พระภิกษุผู้มีความรู้ทรงจำพระไตรปิฎกร่อยหรือหายไปมาก จึงควรบันทึกพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า ภิกษุในกาลก่อนมีปัญหาหากได้ท่องจำพระไตรปิฎกและอรรถกถาสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ ภิกษุในรัชกาลพระเจ้าวชิรมุขมณีก็ยอมมองเห็นความเสี่ยงของสัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกันเขียนพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาเพื่อให้ธรรมดำรงคงมั่น

การจารึกพระไตรปิฎกในประเทศไทยในระยะแรก พระสงฆ์ได้รักษาพระธรรมวินัยไว้ด้วยวิธีท่องจำ แล้วจึงมีการจารึกพระธรรมวินัยไว้เป็นลายลักษณ์อักษรโดยสมบูรณ์ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.๔๕๐ ภายหลังจากนั้นได้มีการคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกต่อกันมา พระไตรปิฎกจึงแพร่ไปในที่ต่างๆ จนกระทั่งได้รับการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือดังปรากฏในปัจจุบัน การคัดลอกและการจัดพิมพ์นี้ย่อมจะมีข้อบกพร่องตกหล่นบ้างเป็นธรรมดา ดังนั้น จึงมีการประชุมสงฆ์เป็นครั้งคราวเพื่อสอบทานเปรียบเทียบคัมภีร์ที่จารึกและจัดพิมพ์เหล่านั้นให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การนำคัมภีร์พระไตรปิฎกที่จารึกหรือจัดพิมพ์มาสอบเทียบกันนี้ปัจจุบันนับเป็นการสังคายนาอย่างหนึ่ง การจารึกพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระไตรปิฎกฉบับรองทองหรือฉบับข้างลาย เป็นฉบับที่รองจากฉบับทองใหญ่ และมีลายเขียนไว้ด้านข้าง มี ๓๐๕ คัมภีร์ เป็นหนังสือใบลาน ๓,๖๔๙ ผูก พระไตรปิฎกฉบับทองชุบ เป็นฉบับที่ใช้ชุบด้วยหมึกเป็นอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ มีเพียง ๓๕ คัมภีร์ สมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระไตรปิฎกฉบับน้ำแดง ทรงให้สร้างขึ้นเพื่อซ่อมแซม ฉบับทองใหญ่ในรัชกาลที่ ๑ ที่ขาดหายไปและสร้างขึ้นใหม่อีกบางส่วน พระไตรปิฎกฉบับนี้ตั้งชื่อตามใบลานที่ทำปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง สมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระไตรปิฎกหลายฉบับยิ่งกว่าทุกรัชกาล คือ พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำเอก พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำโท พระไตรปิฎกฉบับทองย้อย พระไตรปิฎกฉบับอักษรรามัญ พระไตรปิฎกฉบับเทพชุมนุม พระไตรปิฎกฉบับลายก้ามปู สมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดสร้างพระไตรปิฎกฉบับล่องชาด เป็นฉบับที่ปิดทองสลักขาดด้านข้างสร้างขึ้นทดแทนพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมที่ขาดบัญชีไป สมัยรัชกาลที่ ๕ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดทำพระไตรปิฎกฉบับทองที่ปิดทองที่บเหมือนฉบับทองใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๑

สมัยรัชกาล ๖ สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงโปรดให้พิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระพันปีหลวง และเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตลอดจนส่งเสริมให้พระบรมวงศานุวงศ์ได้บริจาคทรัพย์สนับสนุนอรรถกถาขาดและคัมภีร์อื่นๆ เช่น วิสุทธิมรรค และมีลินทปัญหา เป็นต้น รัชกาลที่ ๗ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ (กรมการศาสนา, 2525 : ก-ข) จบละ ๔๕ เล่ม เล่มละ ๑,๕๐๐ จบ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังโปรดให้พระราชทานไปยังนานาประเทศ ตลอดจนมีการพิมพ์คัมภีร์ต่างๆ เช่น อภิธัมมตถวิภาวินี และ ฎีกาวิสุทธิมรรค อีกด้วย รัชกาลที่ ๘ สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงโปรดให้ราชบัณฑิตยสภาเปิดการประกวดแต่งหนังสือสอน พระพุทธศาสนาสำหรับเด็กในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา หนังสือเล่มแรกที่

ได้รับรางวัล คือ “ศาสนาคุณ” ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ในปีนั้นเองเริ่มเปิดโอกาสให้ ขวราวาสเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยแยกจากแผนกธรรมสำหรับพระภิกษุและสามเณร และ เรียกว่า “ธรรมศึกษา” รัชกาลที่ ๙ สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรง ดำเนินการจารึกพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี จากพระไตรปิฎกฉบับซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้ทำการตรวจ ชำระและสังคายนาไว้ โดยจารึกลงบนแผ่นหินอ่อนขนาดกว้าง ๑.๑๐ เมตร สูง ๒ เมตร หน้า ๗-๘ นิ้ว จำนวน ๑,๔๑๘ แผ่น เพื่อเป็นถาวรวัตถุอันเป็นนิมิตหมายแห่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อันเป็นสมัยที่เทคโนโลยีด้านการพิมพ์มีการพัฒนาแล้ว การจัดพิมพ์ พระไตรปิฎกเป็นเล่มหนังสือด้วยอักษรไทยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยพระราชดำริของพระองค์ พระไตรปิฎกฉบับตราแผ่นดิน ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจสอบพระไตรปิฎกฉบับ ต่างๆ แล้วจัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรก และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือเป็นครั้งแรก (ของเดิมก่อนหน้านี้เป็นใบลานทุกฉบับ) จัดพิมพ์ที่กรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ นับเป็น เล่มหนังสือได้ ๓๙ เล่ม (เดิมทีกะจะพิมพ์ ๔๐ เล่ม) พิมพ์เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ พระไตรปิฎกฉบับ สยามรัฐ เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลี พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงเปิดโอกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการพ่อค้าและประชาชน จัดพิมพ์ พระไตรปิฎกฉบับ ภาษาไทยหรือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง การแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ฉบับสมบูรณ์ เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทรงมีพระบรม ราชโองการให้คณะสงฆ์โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ดำเนินการแปล คณะกรรมการแปลได้ดำเนินการแปลเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหนึ่งแปลโดยอรรถ ยึดพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐซึ่งเป็นภาษาบาลีเป็นต้นฉบับ ในการแปลเมื่อแปลเสร็จ เรียกชื่อว่า พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจำนวน ๔๕ เล่ม มีตราครุฑเป็นสำคัญอีกจำนวน หนึ่งแปลเป็นส่วนเทศนาสำหรับพิมพ์ลงในใบลาน เรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง มีจำนวน ๑,๒๕๐ รูป เมื่อคราวจารุรงค์สันนิบาตในสมัยพุทธกาล พระไตรปิฎกฉบับสังคีติ ๒๕๓๐ มีทั้งฉบับ ภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระบรมราชโองการ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ ให้มีการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก เพื่อจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตริ์ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ ฉบับภาษาบาลี เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสังคีติ (ทยยรณัฐสส สงคีติเตปิฎก) และฉบับภาษาไทย เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคีติ ๒๕๓๐ มีตราพระราชพิธีเฉลิมฉลองมหามงคลที่ทรงเจริญพระ ชนมพรรษา ๕ รอบนักษัตริ์เป็นสำคัญ พระไตรปิฎกฉบับนี้เป็นผลสำเร็จจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๑๑ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและ ภาษาไทยจนครบบริบูรณ์ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้มีจุดเด่นสำคัญคือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเป็นสากล มหาจุฬาเตปิฎก มีการขึ้นหัวข้อย่อยหน้าไว้อย่างชัดเจน มีเลข ข้อที่เป็นสากล สอดคล้องกับพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใช้สำนวนแปลด้วยภาษา ที่เข้าใจง่ายและมีบทนำสำหรับแนะนำเนื้อหาสาระโดยย่อทุกเล่ม

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์โดยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา จำนวน ๙๑ เล่ม โดยมีจุดประสงค์ คือ เพื่อให้พระพุทธรวณะอันปรากฏในพระไตรปิฎกแพร่หลาย ออกมาในรูปพระไตรปิฎกฉบับมหาวิถิตถนัย ๕๐๐๐ กัณฑ์ พระไตรปิฎกฉบับนี้ นับว่ามีความพิสดาร มาก มุ่งเน้นอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาโดยมีคำอธิบายจากอรรถกถา ฎีกา และโยชนาเป็นส่วนประกอบจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจำนวน ๑๐๐ เล่ม เล่มที่ ๑-๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑-๘๖ เป็นพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๘๗-๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์ รวม ๕,๐๐๐ กัณฑ์ เริ่มพิมพ์ในปี พ.ศ.๒๕๐๐ โดยสำนักงาน ส.ธรรมภักดี ใช้เวลาจัดทำนานถึง ๑๘ ปี จนครบบริบูรณ์ พระไตรปิฎกนานาชาติ พระไตรปิฎกฉบับอักษรมอญ พระไตรปิฎกฉบับอักษรเทวนาครี พระไตรปิฎกฉบับอักษรขอมและที่สำคัญที่สุดและใช้อ้างอิงกันอย่างแพร่หลายคือ พระไตรปิฎกฉบับอักษรโรมัน จัดพิมพ์โดยสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali text Society) ประเทศอังกฤษ

พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน จัดทำโดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นการย่อพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่มไว้ในเล่มเดียวกัน เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาพระไตรปิฎกโดยย่อ และในปี พ.ศ.๒๕๔๒ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ทรงดำริจัดทำพระไตรปิฎกฉบับสากลอักษรโรมันขึ้น มูลนิธิสนทนาธรรมนำสุฯฯ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ ร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดทำจนสำเร็จประดิษฐานไว้ที่หอพระไตรปิฎกนานาชาติ อาคารเทวาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีการมอบให้แก่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในปัจจุบันอันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ มีระบบการสืบค้นที่เที่ยงตรงและรวดเร็ว พระไตรปิฎกจึงมีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง

การจารึกและการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยมีมาแล้วช้านานมีการจารึกและจัดพิมพ์อย่างต่อเนื่อง มีการตรวจสอบชำระอยู่เสมอ ในการตรวจสอบชำระแต่ละครั้ง ได้อาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และชำนาญในการใช้อักษรจำนวนมาก พระไตรปิฎกที่ได้จารึกไว้และได้พิมพ์ต่อๆ มา จึงเป็นสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งคุณค่าและได้ใช้เป็นหลักแห่งสัมมาปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตลอดมา สมดังพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ที่ว่า “พระพุทธรวณะอันเรียกว่าพระไตรปิฎก ย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบดีก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความองกามรุ่งเรืองถาวรอยู่ตราบดีนั้น”

อภิปรายผล

จากการศึกษาการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นเป็นการสืบทอดที่ผ่านกระบวนการจารึกพระไตรปิฎกมาตั้งแต่ยุคหลังพุทธกาล ก่อนจะมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น พระธรรมวินัยได้รับการถ่ายทอดผ่านการจดจำ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศศิธร เวียงวะลัย (2558 : บทคัดย่อ) พบว่า การสืบทอดพระธรรมวินัยไม่ได้มีการจดบันทึกแต่แรกเพียงแต่เป็นการท่องจำ ซึ่งเรียกว่า “มุขปาฐะ” ยังไม่มีคำว่า “พระไตรปิฎก” หลักธรรมไม่มีการรวบรวมหรือจัดเป็นหมวดหมู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้พระสาวกรวบรวมเป็นหมวดหมู่เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในหมู่พระสาวก และมีการสังคายนาอีกหลายครั้งในประเทศที่นับถือศาสนาพุทธ ประเทศไทย

ก็มีการชำระและตีพิมพ์พระไตรปิฎกหลายครั้ง ในรัชกาลปัจจุบันโปรดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย และมีผลงานการแปลพระไตรปิฎกและคำอธิบายจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย คือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน 45 เล่ม และของมหามกุฏราชวิทยาลัยอีก 91 เล่ม

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติการจารึกพระไตรปิฎกและการสืบทอดพระไตรปิฎก ทั้งในรูปแบบมุขปาฐะคือการท่องจำปากต่อปาก และการสืบทอดโดยการจารึก สำหรับประเทศไทยนั้นได้เริ่มมีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้น โดยได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อชำระและเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทยเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง โดยใช้ต้นฉบับพระไตรปิฎกมาจากประเทศศรีลังกาที่มีการจารึกในคราวทำสังคายนาครั้งที่ 4 ด้วยเหตุนี้ การจารึกพระไตรปิฎกในประเทศไทยจึงมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคสมัยและการเรียบเรียง ทำให้พระไตรปิฎกในประเทศไทยมีทั้งฉบับที่มี 40 เล่ม 45 เล่ม 80 เล่ม และ 100 เล่ม แต่ทั้งนี้ สารเนื้อหาในพระไตรปิฎกไม่ได้แตกต่างกัน หากแต่สำนวนในการแปลอาจผิดเพี้ยนแตกต่างกันบ้างเท่านั้น การแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยจึงอาจทำให้เกิดความสับสนในอนาคตได้ เพราะสำนวนการแปลอาจตีความได้แตกต่างกันไปตามยุคสมัย การชำระพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีไว้เพื่อตรวจสอบจึงเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างมาก

สรุป

พระไตรปิฎกบรรจุคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้และมีการรวบรวมเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระบบ ได้รับการท่องจำสืบทอดติดต่อกันมานานถึง ๒๕๐๐ ปีเศษ ด้วยวิธีการที่เรียกว่า สังคิติหรือสังคายนา คือรวบรวมแล้วท่องจำไว้ ต่อมาได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อ พ.ศ.๔๕๐ นับเป็นคัมภีร์ทางศาสนามีอายุเก่าแก่มาก ในปัจจุบันอันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ได้มีการจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ มีการนำพระไตรปิฎกไปใช้ในระบบออนไลน์ มีระบบการสืบค้นที่เที่ยงตรงและรวดเร็ว พระไตรปิฎกจึงมีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาพระไตรปิฎกควรจะต้องมุ่งศึกษาอย่างรอบคอบและให้คงความสำคัญในฐานะเป็นคัมภีร์ทางศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยเรื่อง “พัฒนาการการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์เอกสารเพื่อให้งานมีองค์ความรู้ในด้านพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกมีความองค์ความรู้ที่หลากหลาย ควรนำไปเปรียบเทียบกับพัฒนาการพระไตรปิฎกในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี เป็นต้น เพื่อให้ทราบถึงบริบทและความเป็นมาของพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกของแต่ละยุค

2. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการเผยแพร่พระไตรปิฎกในยุคสมัยต่างๆ เพื่อทำให้เข้าใจถึงประเด็นในด้านการเผยแพร่พระไตรปิฎก และควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบพัฒนาการคัมภีร์พระไตรปิฎกกับสมัยกรุงสุโขทัย กรุงธนบุรี และอื่นๆ กับทั้งควรศึกษาวิจัยพัฒนาการพระไตรปิฎกในด้านอื่นๆ เช่น ด้านประวัติศาสตร์ การสังคมศาสตร์ ด้านศึกษาศาสตร์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2530). **พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- _____ (2525). **พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2540). **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2528). **ปรัชญาพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____ (2541). **มหาวิโส ปฐโม ภาค**. กรุงเทพมหานคร: วิญญาน.
- ศศิธร เวียงวะลัย. (2558). “การศึกษาพระไตรปิฎกฉบับประชาชนของสุชีพ ปุญญานุภาพ ในเชิงพัฒนาการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2525). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2530). **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.